

ŠOŠTANJSKA KRONIKA

»Zraven Savinjske doline je gotovo Šaleška, ki je od Savinjske ločena po nizkem hribovju, ena najlepših vsega slovenskega Štajerja. Glavni kraj te doline je prijazni trg Šoštanj, ki se na spodnjem koncu razprostira med Pako in vznožjem lokoviških goric in tudi še onstran Pake, kjer stoji pohlevni kolodvor železnice Celje – Velenje...« Tako začnjenja svoj opis rodnega Šoštanja dr. Josip Vošnjak, ki je v svojih Spominih, izdanih leta 1905, postavil najlepši spomenik Šoštanju. Dalje je dr. Josip Vošnjak zapisal: »Na vse sedanje moderno gibanje pa gleda, na pol skrit v smrekovem gozdu Pusti grad, do polovice zrušen stolp nekdanjega šoštanjskega gradu. Turki so grad razdejali, šoštanjski vitezi pa ga niso več sezidali na starem mestu. Postavili so si ga na bregu, kjer še danes stoji ob stari cesti, ki je nekdanj prav strmo se vila čez gorovje, dokler niso ob Paki izpeljali ceste v Savinjsko dolino. Novi grad imenovali so graščino, ki so jo pač morali podložni kmetje pomagati zidati. Arhitektonskih znamenitosti nima nobenih, zidan je v slogu vojašnic le na vzhodnem kraju ima prizidano verando s streho na zidanih okroglih stebrih. Prav pod to verando je razvrščenih kakih sto hiš šoštanjskega trga, ki je kakor druga mesta in trgi, nastal po naselitvi obrtnikov pod zaščito viteških gradov. Trg pa ni bil podložen graščini,

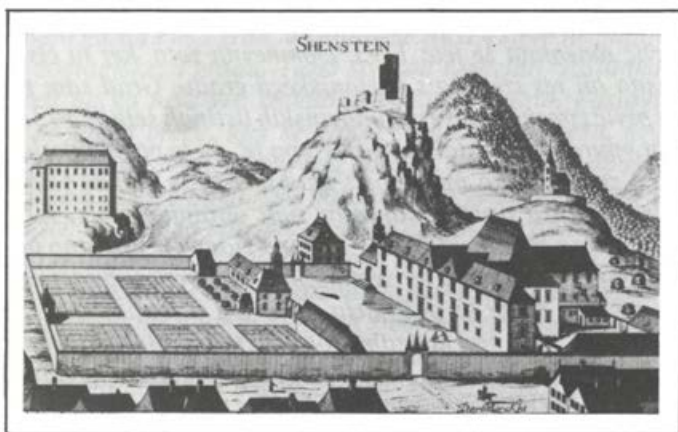
op.: Šoštanj – mesto v Šaleški dolini – je bil naslov brošure, ki jo je leta 1985, septembra, izdala ribiška družina Šoštanj. V njej je izšel članek prof. Jožeta Hudalesa z naslovom Šoštanjska kronika, ki ga tu objavljamo v nekoliko skrajšani obliki. Spuščeni sta zadnji dve poglavji: Šoštanj v času narodnoosvobodilne borbe in Šoštanj po letu 1945. Za to smo se odločili, ker sta obe zadnji dve poglavji napisani zgolj informativno in sta za primerno objavo potrebni dodatne obdelave in predvsem samostojne razprave.

ampak bil je tako zvan »landesfürstlicher Markt« s svojim magistratom, s svojim na tri leta izvoljenim »Marktrichterjem« in s svojim sodnikom, oziroma občinskim tajnikom.« (1)

Tako kot Vošnjak moramo tudi mi pričeti Šoštanjsko kroniko s šoštanjskim gradom. Vsi najstarejši podatki o Šoštanju so namreč povezani z njim. V graški muzej sta sicer res sredi prejšnjega stoletja zašla dva rimska novca, vendar ni zanesljivo ali so ju res našli v Šoštanju ali ne. Najbrž ne gre dvomiti, da je bil Šoštanj tudi že v rimski dobi naseljen. V Šaleški dolini je dokazov za rimsko poselitev več kot dovolj (Gorenje, Šmartno ob Paki, Velenje), vendar v samem Šoštanju zanesljivih dokazov za to še ni (2) – zato pa je šoštanjski grad, danes Pusti grad imenovan, prav gotovo ena najstarejših fevdalnih stavb v dolini. Njegova domnevna lastnika, viteza Eberhard in Herman šoštanjska se prvič omenjata že leta 1193. Domnevna zato, ker ni čisto jasno ali res izvirata s šoštanjskega gradu. Grad sam pa se prvič izrecno zapiše v zgodovinskih listinah šele leta 1318 kot »purch Schonstain«. Gotovo pa je, da je poslednja letnica zgodovinska muhavost; grad je seveda stal že veliko prej. To med drugim dokazuje tudi ohranjen stolp, ki je nastal še v romanski dobi. Značilna zidava iz pravilno oblikovanih lomljencev ter svetlobna lina v tretjem nadstropju severne stene to potrjujejo. Sicer pa je danes mogoče soditi, da je še prej kot sam stolp nastala grajska stavba z obzidjem in palacijem, ki pa je danes komajda še vidna. Ostal je le še kasneje zgrajen branilec tega gradu, ki je še danes ohranjen do prvotne višine, čeprav je v južni polovici že povsem sesut. Njegovi lastniki so se precej menjavali. Najprej so bili to Breže–Selški, pa oglejski patriarhi, Vovbržani, Celjani, ki so grad leta 1438 sami porušili. Leta 1540 se Pusti grad končno omenja že kot razvalina.

Medtem pa je v Šoštanju nastal že Novi grad, ki so ga imenovali Amsthaus ali Spodnji grad. Imel je seveda iste lastnike kot šoštanjski Zgornji grad oziroma Pusti grad, znano

pa je tudi, da so ga leta 1473 izropali Turki, podobna usoda pa ga je doletela tudi leta 1635 ob kmečkem uporu. Skoraj sto let kasneje je Spodnji grad pogorel in ga niso več obnavljali. Pred uničenjem pa so nam Spodnji grad le še upodobili Vischerjevi bakrorezci leta 1681 in upodobitev nam kaže razsežna in reprezentativna grajska poslopja, ki so stala na desni strani današnjega šoštanjskega trga. Nekaj poslopij je stalo tudi na levi strani trga, med njimi tudi stavba s stolpičem. Potem, ko je leta 1743 Spodnji grad pogorel, so se šoštanjski grajski gospodje preselili v današnjo šoštanjsko graščino, ki pa je bila takrat namenjena za desetinsko shrambo. To poslopje so začeli graditi leta 1575 in vemo, da leta 1658 še ni bilo povsem dokončano. (3)

Edina podoba Šoštanja na kateri so vidni vsi trije šoštanjski gradovi iz leta 1681

Drugi steber fevdalnega družbenega reda v Šoštanju je bila cerkev. Kasnejša šoštanjska župnijska cerkev sv. Mihaela se sicer prvič omenja leta 1261, vendar menimo, da je lahko bila tudi precej starejša. Med drugim o tem priča tudi

njeno ime in farni patron – sv. Mihael, ki ga skupaj s sv. Jurijem in sv. Martinom štejejo med svetnike, kakršnim so postavljali cerkve tam, kjer je še vedno vladalo poganstvo. Cerkev je nastala na vzpetini severno od gradu na desni strani Pake, okoli nje pa so se verjetno strnila tudi skromna prebivališča prvih Šoštanjčanov. Šele kasneje, najbrž do leta 1348, se je naselbina selila na levi breg Pake pod okrilje in zaščito šoštanjskega gradu. Tu se je v kasnejših stoletjih dokončno oblikovala podoba šoštanjskega trga kakršnega poznamo še danes; stisnjenega med grajski grič in Pako, s pravokotnim tržnim prostorom in vrsto hiš na obeh straneh. (4) Že zelo zgodaj je nekoliko proč od naselja nastala podružnična cerkev sv. Mohorja in Fortunata. Cerkvica se sicer omenja šele leta 1434, vendar je gotovo mnogo starejša. Po ohranjenih stavbnih elementih je deloma še romanskega izvora in sega celo v 13. stol. Njen najstarejši del je zvonica, ki je prvotno služila kot prezbiterij. V njem je znamenita gotska freska iz začetka 14. stol., na kateri je neznani slikar upodobil oba cerkvena patrona in njuno mučeniško smrt, na banjastem oboku pa so naslikani simboli štirih evangelistov, postave dvanajstih apostolov pa so postavljene v poslikane arkade na stranskih stenah. (5)

Ponosno ime trg Šoštanj – »Marcht Schonstein« so si Šoštanjčani prvič vzdeli leta 1348. Trške pravice so jim najbrž dali celjski grofje, ki so bili v tistem času tudi lastniki šoštanjskega gradu. Podelitvena listina ni znana, zato točne letnice ne vemo, znanih pa je cela vrsta kasnejših listin, s katerimi so si Šoštanjčani dali kasneje svoje pravice potrditi in jih še razširiti. Med njihove pravice in privilegije je spadalo lastno sodstvo, tedenski tržni dan ob četrtek in več letnih sejmov, od 1.1.1436 dalje pa še predpravice v trgovini s soljo in leta 1492 še v trgovini z lesom in vinom. Med ohranjenimi potrditvami trških pravic je posebno zanimiva tista iz leta 1599. Iz nje zvemo, da je malo poprej požar dvakrat popolnoma upepelil šoštanjski trg in v teh požarih so bile uničene tudi stare potrditvene listine. Zato

so trški sodnik in tržani nadvojvodo Ferdinanda zaprosili, da jim potrdi njihove stare pravice, zlasti pa tri sejme, ki so jih imeli že od davnih časov: na Ahacijevo (22. junija), na nedeljo pred Martinovim in na Svečnico (2. februarja). Cesar Leopold I. pa je leta 1673 potrdil Šoštanjčanom tedaj že »nad 300 let staro pravico tedenskega sejma.« Če starost sejma v tej listini ni pretirana, spada torej tedenski sejem v Šoštanju še v čas celjskega gospostva in nam dokazuje živahen promet in kupčije v Šaleški dolini že ob koncu 14. in v 15. stol. Zadnjo potrditveno pravico je Šoštanjčanom izdal cesar Franc I. leta 1815. V njej cesar dovoljuje v Šoštanju štiri letne živinske sejme in še tedenski sejem vsak četrtek. Listina v duhu časa tudi poudarja, da hoče s tem spodbuditi industrijo in obrt v trgu. (6)

Listine tudi potrjujejo zgoraj omenjeno trditev dr. Josipa Vošnjaka, da je bil Šoštanj deželno knežji trg in skoraj neodvisen od šoštanjske grajske gospode. Ti naj bi sicer po listini grofa Friderika Celjskega iz leta 1436 poskrbeli tudi za zaščito trških pravic in poskrbeli še, da bi se zaprle točilnice po kmečkih domovih v bližini Šoštanja, da bi prevozniki soli spet uporabljali cesto, ki pelje skozi Šoštanj itd.

Podobno je cesar Friderik III. leta 1492 ukazal šoštanjskemu gospodu Lichtenbergerju, naj zatre v okolici Šoštanja vsako točenje vina, ki se je razširilo zlasti v župniščih, prepove kupčije z žitom, živino, sirom in mastjo ter doseže, da se bo sol v Slovenj Gradec spet prevažala po starih cestah skozi Šoštanj. V praksi pa je seveda prihajalo med šoštanjskimi tržani in grajsko gospodo do številnih nasprotij. Tudi za Šoštanj je namreč veljalo staro pravno geslo »stadt luft macht frei«, kar je pomenilo, da Šoštanjčanom ni bilo potrebno izročiti podložnikov, ki so se zatekli v trg in v njem naselili. Po drugi strani pa so se morali tržani v marsičem tudi podrežati vsakokratnemu gospodu. Tako so sicer imeli pravico predlagati dva kandidata za svojega trškega sodnika (tretji kandidat je bil vsakokrat prejšnji trški sodnik), a izbral je med njimi šoštanjski graščak. Izbrani

trški sodnik je moral potem graščaku položiti zaobljubo pokorščine zase in za svoje tržane. Nadzorovati je moral pobiranje mitnine, skrbeti za pota in brvi, dati pregledovati dimnike, paziti na ogenj ob sejemskih dnevih in praznikih, razsvetliti ulice na te dneve, hkrati pa tudi nastopiti proti pijančevanju in zatirati nemoralno življenje v trgu. Sicer pa je trški sodnik tudi pregledoval mere in uteži, paziti je moral na to, da kruh, ki so ga pekli peki ni bil prelahak, ipd. Trški sodnik je imel nadalje pravico in dolžnost kaznovati vsakega tujca, domačina, revnega ali bogatega, ki je na trgu ali trškem ozemlju storil kakršno koli kaznivo dejanje. Izvzeta so bila seveda vsa tista kazniva dejanja, ki so spadala v področje deželne sodnije, kjer je opravljal posle deželni sodnik. Znamenja in simboli sodne oblasti trga je bila lesena roka s sabljo na trški hiši, ki se je spominja iz svoje mladosti tudi še dr. Josip Vošnjak (roj. 1834). Značilna kazen, ki jo je smel dosoditi trški sodnik je bila poleg globe tudi obsodba na sramotilni steber ali pranger. Stal je na trgu pred bivšo občinsko hišo še vse do leta 1837. Steber je imel spodaj in zgoraj železni obroč za priklepanje krivca, ki ga je obstopilo in zasramovalo vse trško preivalstvo. (7)

Ostalo sodstvo, predvsem krvno, je bilo v rokah deželnega sodišča, ki je imelo svoj sedež v šoštanjskih gradovih, in sicer za ozemlja šoštanjskega trškega pomerija, za velenjski, turnski itd., od leta 1623 dalje pa tudi še za pomerij gradu Lilienberg in Forhtenek. Kasneje, ko se je ustanovilo samostojna deželno sodišče v Velenju, se je obseg deželnega sodišča v Šoštanju seveda temu ustrezno zmanjšal. Sodni zbori, ki jih je vodil štajerski deželni sodnik ob navzočnosti šoštanjskih tržanov in nekaterih prisednikov iz Velenja, Mozirja, Slovenj Gradca itd., so se vršili v trgu. Vislice pa so stale na Goricah, na kraju ki ga še danes Šoštanjčani poznajo pod imenom »gavgec«. Stroške sodnih zborov je trpel zemljiški gospod, ki je plačeval deželnega sodnika, njegovega pomočnika, rablja in seveda tuje prisednike. Ostali stroški so bili na ramah šoštanjskih podložnikov. (8)

Zaradi takih razmerij je med vsakokratnim lastnikom ali najemnikom šoštanjskega gradu in svobodnimi šoštanjskimi tržani prihajalo do številnih nesoglasij. To se je dogajalo zlasti od 16. stol. dalje, ko so se v trgovino, ki je bila dotlej pridržana predvsem tržanom, lotevali pa so se je tudi podložni kmetje, začeli vtikati tudi zemljiški gospodje, da bi si izboljšali dohodke. Tako je npr. iz časa od 1574 do 1576 znan spor šoštanjskih tržanov s svojim zakupnim zemljiškim gospodom Viljemom Gallerjem in njegovim upravnikom Aleksandrom Freiburgerjem. Ta dva sta silila tržane, da so od njiju kupovali grajsko vino, jim odvzela trški gozd, jih silila k plačevanju cerkvene desetine za krčenje novin na trški gmajni, prav tako pa nista spoštovala trškega pomirja – ozemlja. Deželni stanovi so sprva podprli njihovo pritožbo, nato pa je prevladalo mnenje, da se pravica šoštanjskega zemljiškega gospoda le opira na stari običaj v deželi. Podobno so se v istem času šoštanjski tržani pritoževali tudi nad svojim župnikom Matejem Glušičem iz Škal (njihova cerkev je bila v tem času še vedno vikariatna in podrejena župnijski cerkvi v Škalah), ker se je le-ta preveč posvečal trgovanju. Tudi Janez Ludvik Sauer, ki je bil lastnik šoštanjske gospoščine od leta 1619, je podobno kršil trške pravice, proti čemur so se tržani pritožili v Gradcu leta 1621. (9)

zemljiška gospoda in podložniki

Še huje kot s tržani, ki jim niso bili podložni, pa je šoštanjska gosposka ravnala s svojimi podložnimi kmeti. Te so imeli v mnogih naseljih doline, pa tudi izven nje. V 19. stol., tik pred odpravo tlačanstva so imeli pet podložnikov celo v samem Šoštanju. Nekaj podatkov o razvoju podložniških bremen je za Šoštanj zbral nekdanji ravnatelj meščanske šole Franc Hribernik, ki je ugotovil, da so se sprva zmerne naturalne ter denarne dajatve in tlaka začele povečevati v 15. stol., ko so pri nas celjsko dediščino prevzeli Habsburžani. Ti in njihovi nasledniki so začeli dajatve višati, uvajati nove in naturalne dajatve prevajati v denarne.

Urbar šoštanjске gospošćine iz leta 1575 kaže, da je kmet Strakovnik iz Raven moral vsako leto v grad dajati: 1 mlado in eno staro svinjo, 4 škafe rži in 2 škafa ovsa, 3 kure, 20 jajc, 50 krajcarjev zemljiškega davka in 2 kr. pisarniške pristojbine. Vsi podložniki pa so morali tedaj opraviti še tri dni tlake na teden. Po urbarju iz leta 1700 pa je moral isti kmet letno odšteti že: 4 škafe rži in 3 škafe ovsa, vse ostale dajatve pa so bile prevedene v denarne. Tako je zdaj zemljiški davek znašal 7 goldinarjev in 30 krajcarjev, vojaški davek 5 gl. 37 kr., kontribucija (davek za upor leta 1635 ?) 45 kr., namesto priprege oz. vozne tlake je plačeval 3 gl., namesto jagneta 30 kr., namesto 3 ovc 3 gl., namesto malih služnosti (perutnina, jajca itd.) 14 kr., namesto 25 dni ročne tlake pa 3 gl. 7 kr. Pri tem je seveda treba upoštevati, da je tudi v teh časih inflacija znižala vrednost denarja, vendar bi natančnejši izračun pokazal, da so se bremena kmetov v dobrem stoletju bistveno zvišala.

Razen z rednimi dajatvami so bili kmetje ves čas obremenjeni še z izrednimi kot so: pristojbine za pobiranje žita, drv, za sodnijske usluge, sodne postopke in izvrševanje kazni itd. Posebej občuten je lahko bil t.i. »poklon«, ki ga je moral plačati novi gospodar na kmetiji ob smrti starega. Šoštanjski gospodje so poleg tega pobirali še žitno desetino v Velikem vrhu, Rečici, Paški vasi, Gorenju, Skornem, Topolšici, Ravnah, Družmirju, Lokovici, Zavodnji, Šentilju, Plešivcu, Podkraju, Bevčah in Šoštanju. Vendar te desetine niso obdržali sami, ampak so jo za vsak kraj po drugem ključu delili z ostalo gosposko; z župniki (zlasti Škalskim), ljubljanskim škofom, šaleškimi gospodi itd. Po urbarju iz leta 1575 prvič izvemo tudi za vinsko desetino, ki so jo šoštanjski gospodje dobivali v Lokovici, Topolšici, Skornem in jo dajali pol škalskemu župniku. Pobirali so jo tudi v Šentilju in jo delili z ljubljanskim škofom, v Zavodnji pa so sami obdržali četrtno vinske dajatve, četrtno je dobil šaleški gospod in polovico ljubljanski škof.

Posebno huda obremenitev za podložne kmete je bila zidava oziroma popravljanje gradov. Šoštanjski podložniki so

morali ob začetku zidave današnjega gradu leta 1575 opraviti na leto štiri dni vprežne tlake in osem dni ročne tlake. Podložniki s polovičnih kmetij so opravili polovico manj tlake. Enako dolžnost so morali opraviti tudi ob popravilih tedanjega mestnega gradu v Šoštanju, ki je stal na današnjem glavnem šoštanjskem trgu. In še to: današnji šoštanjski grad, ki je bil v tistih časih namenjen za desetinsko kaščo, so gradili tudi še leta 1623 in leta 1658 še ni bil povsem dograjen. (10)

*Ko se je temu povečevanju bremen ali »stare pravde« pri-
družila še samovolja zemljiških gospodov pri sodstvu, ko so
deželjska sodišča celo po sodobnih plemiških virih »iskali
bolj dobiček kakor zločince« in so sodišča izrekala krivične
kazni za pravične, je med prebivalstvom vse bolj vrelo. V
začetku 17. stol. se je začela tridesetletna vojna, ki je pov-
zročila gospodarsko krizo v vsej srednji Evropi in so jo ob-
čutili tudi v naših krajih. Posledica vojne je bilo tudi pove-
čanje davkov cesarskemu dvoru, ki pa so jih uporni kmetje
pripisali samovolji zemljiških gospodov.*

upor leta 1635

*Nakopičena nasprotja so izbruhnili na dan v aprilskih in
majskih dneh leta 1635, ko se je v nekaj dneh po vsem Šta-
jerskem, deloma pa tudi po Kranjskem in Koroškem razši-
ril zadnji veliki kmečki upor. V Šaleški dolini je bilo eno
izmed najmočnejših središč tega kmečkega upora. Kaj se je
dogajalo v Šoštanju, so nam nedavno razkrili objavljeni
izsledki dr. Jožeta Koropca. Ta pravi, da se je 23. aprila
1635 pojavila uporniška delegacija v šoštanjskem gradu.
Že prej so se uporniki polastili grajske kleti v Sevčniku pri
Šentandražu, ki je bila prav tako last šoštanjskega gospo-
da Sauerja. Kakšni so bili pogovori med gospodo in upor-
nimi kmeti ne vemo. Šoštanjski grad pa so uporniki zavzeli
in razdejali šele naslednji dan. Takoj za tem so uporniki v
Šoštanju pripravili zborovanje, na katerem je bilo zlasti*

veliko podložnih kmetov iz Pesja pa tudi šoštanjskih tržanov, ki so z uporniki zaradi nesoglasij z zemljiškim gospodom gotovo zelo simpatizirali. Po ohranjenih podatkih je o »stari pravdi« in naraščajoči tlaki govoril »grajski kaščar« Martin Lukner (verjetno šoštanjski tržan), ki je upornike tudi zaprisegel in jih razvrstil v desetnije. Poleg Luknerja sta vodila kmete, ki so se v Šaleški dolini zadrževali še deset dni, »grajski kletar« Klavž Zabukovnik in Anton Florian. Ta šoštanjska skupina upornikov je nato v Škalah razrušila grajsko poslopje gospe Sauer in oplenila župnišče, potem pa so oplenili še grad Gorico pri Šaleku, grad v Pesju, Forhtenek v Ravnah in Švarcenštajn v Lazah. V Švarcenštajn so vdrl zlasti puntarji iz Grušovelj ob klicu »Hola, hola, mi smo tu«. Sem je tega dne poslal lastnik gradu Šalek Erazem Raumschüssel tri svoje odposlance in puntarjem ponudil za odkupnino trideset pušk in jim obljubil sto mož. Orožje je nato res tudi dal. Šoštanjski župnik Janez Altenberger in župnik pri sv. Martinu v Velenju sta prav tako sodelovala z uporniki. Velenjski je dal v cerkvi celo prebrati Raumschüsslovo ponudbo pomoči. Kmečki upor se je začel iztekati, ko je 11. maja Štajersko – hrvaško mejo prestopila četa krajišnikov pod vodstvom Schwarzenbergerja, ki je štela 1300 mož. Tudi na Kranjsko je v tem času prišlo 700 krajišnikov. Schwarzeberg je že kar spotoma razbil nekaj oddelkov upornikov in 19. maja prišel do Celja, 22. maja pa se je odpravil v uporno Savinjsko dolino. Pri Žalcu je naredil pregled svojih čet, združen z vojaškimi vajami, da bi pognal upornikom strah v kosti. To mu je res precej dobro uspelo, saj je zdaj kmečka vojska hitro razpadla.

Le šoštanjska skupina upornikov se je zdaj odločila za upor in se utaborila pri šoštanjskem gradu (verjetno pri Pustem gradu) in tu pričakovala krajišnike. Res je kmalu prišlo do neenakega boja, v katerem naj bi krajišniki posekali kar 31 upornikov in jih 23 zajeli. Zanimivi so tudi ohranjeni podatki o zasliševanju ujetih kmetov v Celju. Izmed 110 jetnikov je bila najštevilnejša ravno skupina ujetih upornih kmetov iz Šaleške doline. Kar 19 je bilo šoštanjskih in velenj-

skih podložnikov, 2 sta bila podložnika škalskega župnika in dva podložnika Forhteneka. Končna faza upora pa so bile izrečene ostre kazni. Poleg nekaj obsodb na vešala ali na smrt z obglavljanjem je bilo izrečenih kar 27 kazni izгона preko morja in dolgoletnega služenja vojske v Španiji, Ameriki ali pri Rabi za utrjevanje meja proti Turkom. Ravno to kazen – izgon čez morje – je prislužilo največ upornikov iz naših krajev.

Kmetje so morali spet skloniti glave in se podvreči starim in še novim dajatvam, ki so jih naložili tistim, ki so sodelovali v uporu. Na kmečka ramena pa so se seveda zvalila tudi vsa bremena, ki jih je imela dežela z organiziranjem in vzdrževanjem vojske. K tem bremenom pa je seveda tudi močno oškodovani šoštanjski zemljiški gospod prav rad pridružil še svoje zahteve zaradi opljenjenega in porušenega gradu. (11)

protestantizem v šoštanju

Iz let pred velikim kmečkim uporom imamo tudi nekaj podatkov o protestantskem gibanju pri nas. To je bilo v Šaleški dolini izjemno močno, saj zlepa ni doline, kjer bi bilo na kupu toliko gradov in zemljiške gospode. Protestantizem je bil sicer omejen predvsem na plemstvo, vendar je gotovo duhovno razgibal tudi trške prebivalce v Šoštanju in Velenju ter kmečke podložnike. To ni bilo čudno, saj sta lastnika velenjskega in šoštanjskega gradu npr. v prvi polovici 16. stoletja ščuvala svoje podložnike, naj cerkvi ne dajejo nobenih dajatev več. V Šoštanju je trški sodnik Andrej Khinde javno izjavljal, da se ne sme več maševati. Take prevratniške misli so uporni kmetje seveda kmalu obrnili proti zemljiškim gospodom. Protestantizem pa je vendarle že pred začetkom kmečkega upora, po uspešni protireformacijski akciji ljubljanskega škofa Hrena močno upadel. Šoštanjski vikar je tako lahko leta 1597 naštel v svoji župniji le še štiri krivoverce, leta 1614 pa šest. (12)

turki in kuga

Nemir so v Šaleško dolino in Šoštanj v teh časih vnašali tudi Turki, ki so vdrli v dolino večkrat. Leta 1473 so prišli prvič in tedaj menda oplenili tudi šoštanjski grad. Drugič so Turki prišli leta 1532. V teh časih so morali šmihelsko cerkev tudi obdati s taborskim obzidjem. Druga »šiba božja« je bila v tem času kuga, ki je prišla kot Turki iz Azije. Nekatero epidemijo kuge so v 14. in 15. stoletju iztrebile tudi do tretjino prebivalcev tedanje Evrope. Za kugo so ostajale izumrle vasi in mesta, v katerih je le še tu in tam ostal živ človek. Tedanji kronisti so zapisali, da je obrt in trgovina povsem izumrla, ljudje so se zatekali v gozdove in polja so ostala neobdelana. Pred to grozo niso bili obvarovani tudi v Šoštanju. V Velenju so epidemijo kuge prestajali okrog leta 1577 in 1600. V Šoštanju pa poročajo o kugi v 17. stol. Prvo poročilo o njej je iz leta 1625, ko je škalski župnik Martin Ebenperger poročal škofu Hrenu, da se je v hiši njegovega brata pojavila kuga. Iz leto dni starejšega Ebenpergerjevega testamenta izvemo, da je njegov brat Gašper posedoval t.i. Pungartnikovo hubo (t.j. celo kmetijo) pri Šoštanju.

Nov val kužnih epidemij je zajel celo celjsko in ptujsko pokrajino ponovno v letih 1644 do 1646. Tedaj je v okolici Celja za kugo umrlo 400 ljudi, v trgu Vojniku 127 (gotovo pol prebivalcev, v gosposčini Zbelovo je iz 438 hiš umrlo 1156 ljudi in v laški gosposčini 706 ljudi. Kuga je tedaj divjala tudi v Šmarju, Šentjurju in pilštajnski župniji (Kozje) ter tu pomorila okrog 4500 ljudi. Zapis iz šoštanjske krstne knjige, ki sporoča, da se je »leto Gospodovo 1647 zaradi divjajoče kuge v nesreči in žalosti začelo«, dokazuje, da kuga tudi Šaleški dolini ni prizanesla.

Ko se je kuga umaknila so se pojavile epidemije griže in črnih koz, ki so bile po svojih posledicah prav tako grozljive. Franc Hribernik je v svoji Zgodovini Šoštanja in oko-

lice navedel naslednje podatke:

- leta 1787 je od 11. avgusta do 27. decembra t.i. rdeča griža v šoštanjski župniji pomorila kar 215 ljudi.*
- dvajset let kasneje (leta 1807) je v župniji spet zaradi griže umrlo 38 ljudi*
- leto kasneje so se v Šoštanju pojavile črne koze, in so zahtevale 17 žrtev*
- leta 1809 sta razsajali obe bolezni; za kozami je tega leta umrlo 15 ljudi, za grižo pa 20. Griža je potem do srede 19. stoletja razsajala v Šoštanju še trikrat; leta 1823 je zahtevala 41 življenj, leta 1827 oz. 1847 pa 31 oz. 30 življenj.*

Vzrok za tako veliko umrljivost pri vseh teh epidemijah je seveda neustrezno zdravljenje, predvsem pa nesnaga. Še v 18. stol. so se vsa velika in imenitna evropska mesta dušila v smeteh in nesnagah. Na dvoru Ludvika XIV., ki je bil gotovo najimenitnejši dvor svojega časa, so po hodnikih in pred vrati nastajali kupi smeti, ki jih po več tednov ni nihče odstranil. Stanovanja so bila polna mrčesa, tako v mestih kot na deželi. Celo najvišji sloji so se umivali le s polivanjem vode na roke in obraz. Ceste in ulice so bile polne lukenj v katere so se pogrezali ljudje, živali in vozovi. Ob deževju pa so se spremenile v neprehodna močvirja. Na ulice so stresali vsebine nočnih posod in vedra z nesnago, zato so po cestah tekli potočki iz katerih je neznosno smrdelo in so bili stalni viri okužb. Ulice in hiše so v mestih in na deželi pošteno očistili le dvakrat na leto; na Veliki petek in Telovo, sicer pa le še ob večjih epidemijah kuge, griže ali tifusa. V Šoštanju in Velenju, ki sta bila tedaj le neznatna provincialna trga (prvi podatki iz leta 1822 povedo, da je imel Šoštanj le 424 oz. 147 prebivalcev), tedaj ni moglo biti mnogo bolje. Predstavljati si moramo, da so se po ulicah Velenja in Šoštanja sprehajali prašiči in perutnina, ki so jih npr. Ljubljancani šele konec 18. stol. pregnali s cest z občinskim odlokom. Tudi stranišč ni bilo in do 19. stol. so ljudje svoje tovrstne potrebe opravljali kar na dvorišču. (14)

prvi šoštanjski zdravnik

S kugo predvsem pa z drugimi epidemijami so se tedaj v Šoštanju že spoprijeli prvi kirurgi ali padarji. Kdaj so v Šoštanju dobili prvega kirurga ni znano, verjetno pa je, da so ga imeli že pred letom 1788, ko se v seznamu 42-tih šoštanjskih obrtnikov pojavi tudi ime Janeza Lampauerja, kirurga oz. ranocelnika. Lampauer je tako prvi znani zdravnik v Šaleški dolini zato lahko leto 1788 za zdaj označimo za začetek zdravstva pri nas. Žal o teh začetkih ne vemo prav ničesar več, vendar lahko na osnovi primerjalnih podatkov iz drugih slovenskih krajev oz. dežel o Lampauerju in njegovem delu povemo še nekaj besed. Kljub temu, da je ranocelnik še naveden v seznamu šoštanjskih obrtnikov, Lampauer v letu 1788 najbrž ni več spadal mednje, saj je bil leta 1784 kirurški ceh ukinjen. Od tedaj dalje je bila kirurgija svobodna »umetnost« – artes liberales – in ne več rokodelstvo. Tudi ugled kirurga je v tem času že močno zrasel. Kakšna je bila Lampauerjeva izobrazba še ni ugotovljeno, vemo pa da so bili šolani kirurgi, ki so obiskovali posebne kirurške tečaje na fakultetah pri nas znani že v 17. stoletju. Tako so na Kranjskem od leta 1694 podeljevali naziv »patron kirurgije«, tistim ki so svoje znanje dokazali pred zdravniško komisijo. Mogoče je tudi, da je Lampauer obiskoval poseben mediko–kirurški oddelek liceja v Gradcu ali Ljubljani, ki jih je cesar Jožef II. ustanovil ravno v Lampauerjevem času. Ti oddelki so skrbeli za izobrazbo podeželskih praktičnih zdravnikov in so bili ukinjeni sredi 19. stol., ko je bilo pravih zdravnikov že več. Če je imel Lampauer tovrstno izobrazbo je bil razen za »malo kirurgijo« usposobljen tudi za zdravljenje notranjih bolezni. Ne bi pa nas smelo pretirano začuditi, če bi se šoštanjski ranocelnik ukvarjal tudi še s striženjem in britjem tržanov, kar je bilo še v 19. stol. precej pogosto. (15)

šoštanjski špital

Poleg zdravnika so v Šoštanju že od začetka 18. stol. imeli tudi t.i. meščanski špital, ki je bil neke vrste ubožnica ali hiralnica in predhodnik današnjih bolnišnic. Točno leto ustanovitve špitala ni znano. Iz nekega pisma šoštanjskega župnika Matije Altenbergerja lahko namreč povzamemo, da je kaplan Matija Podhrastnik že leta 1700 v svoji oporoki vse svoje premoženje in posest namenil za ustanovitev špitala v Šoštanju. Leta 1706 je potem župnik Altenberger s trško občino dosegel dogovor o delovanju špitalske ustanove in neke v tem času tudi od trške občine odkupil špitalsko hišo, vrt, hlev in skedenj. Hiša je bila najprej last trške občine, danes pa jo poznamo kot šoštanjsko mestno hišo. Špital je po omenjenem dogovoru vodil špitalski mojster, ki ga je izmed dveh predloženih kandidatov smel izbirati župnik. Prav tako so iz špitalske ustanove vzdrževali »bogaboječega« duhovnika, ki je ob natančno določenih priložnostih bral maše za ustanovitelja Matija Podhrastnika in vse kasnejše darovalce v cerkvi sv. Mohorja in Fortunata. Spočetka so v špital sprejemali po dva ubožna tržana, ki sta morala na znak majhnega zvona v stolpiču špitala vsako jutro in vsak večer zmoliti rožni venec »za darovalca, za njegove prijtelje, za ostale dobrotnike in za ves trg.« Oskrbovanca sta morala vsak petek biti navzoča pri maši, ki jo je bral špitalski kaplan.

Do kdaj je špital deloval, ni znano, vemo pa, da je nekdanjo špitalsko hišo župnijsko predstojništvo med letom 1842 in 1845 poskušalo ponovno pridobiti zase, ker je bila hiša medtem spet v rokah trške občine. Zanimivo je, da delovanje špitala v Šoštanju omenjajo nekatera statistična in topografska poročila v letu 1860 in ponovno 1875. (16)

marčna revolucija 1848 v šoštanju

Devetnajsto stoletje predstavlja v zgodovini evropskih narodov veliko prelomnico. To je bilo stoletje revolucij, ukinjanja fevdalnih spon, stoletje industrijske revolucije in mnogih iznajdb pa tudi stoletje zbujenega nacionalnega gibanja. Evropski dogodki so vplivali seveda tudi na Šaleško dolino in Šoštanj. Prihajali so sicer z zamudo, večkrat v omiljeni ali spremenjeni obliki, vendar so miselnost in življenje prebivalcev doline močno spremenili. To velja zlasti za revolucionarno leto 1848, ko so tudi v avstrijski monarhiji ukinili podložništvo. V Šoštanju so prve nemire za beležili že nekoliko prej. Tako je že pomladi leta 1847 javljaj celjski okrožni urad deželnemu guvernerju, da je gospodščina Šoštanj prosila za oboroženo pomoč, ker kmetje nočejo na tlako. Okrožni urad ji je poslal 30 mož pod vodstvom okrožnega komisarja Schmelzerja. Gubernij je 21. aprila odgovoril, da je treba kmete poučiti o njihovih pravicah in dolžnostih; tiste izmed njih, ki bi kljub temu ostali uporni, je treba pod vodstvom vojaške asistencije kaznovati po rabotnem patentu. Tudi v mesecu maju se je pojavil odpor med podložniki Šoštanja, Gorice in Šaleka, ki so mislili, da si lahko cesarsko odločbo iz leta 1846 razlagajo tako, da je tlaka odpravljena. (17)

Marčne revolucije, ki se je začela 13. marca 1848 na Dunaju, v dolini torej niso dočakali povsem nepripravljeni. V Celju so zanje izvedeli 16. marca, 18. marca pa je novica prodrla tudi v Šoštanj in Velenje. Kmalu je bila vsa dolina na nogah in vsi so pripovedovali, da bo odslej »glajhajt in frajhajt« (enakost in svoboda). Te dogodke, ki so bili v Šoštanju očitno zelo burni, je v svojih Spominih lepo opisal Šoštanjčan dr. Josip Vošnjak. Pripoveduje, da so se kmetje v okolici Šoštanja kmalu začeli upirati t.i. »štantnini« – se pravi taksi, ki so jo morali plačevati na dan svetega Ahačija, ko je bil v Šoštanju sejem. Tržani so slišali o tem, zato so mesto na sejemski dan zaprli, preko ceste povsod

napeli verige, ki so jih stražili oboroženi tržani. Najhuje so kmetje pritiskali v mesto od cerkve sv. Mihaela. Tam je prišlo tudi do manjših spopadov, vendar so se kmetje, potem ko je prišla iz trga pomoč, vdali in navsezadnje pristojbino le plačali, tako, da se je kupčija potem na sejemski dan le vršila. Vošnjak navaja, da so Šoštanjčani imeli tudi svojo nacionalno gardo, v kateri je bilo kakšnih 30 gardistov. Stotnik garde je bil baron Gadolla, tedanji lastnik Turna, poročnik pa Mihael Vošnjak, torej oče pisca. Sicer pa ta garda ni igrala posebno pomembne, predvsem pa ne revolucionarne vloge in Josip Vošnjak bolj navaja podatke o tem, koliko litrov vina so ti gardisti na raznih slavnostih popili.

Vošnjak je te svoje spomine v povesti »Navzgor, navzdol« iz leta 1909 tudi literarno obdelal: »Oskrbnika so, kakor kmetje, tako tudi tržani silno črtili. Trg je bil sicer deželno-knežji, imel svoj magistrat in svojega sodnika ali tajnika, torej ni bil podložen graščini, pa ker so purgarji imeli svoje njive in travnike zunaj tržkega okoliša, so morali tudi odslužiti tlako in dajati desetino od svojih zemljišč. Trg pa je imel, in na to so bili ponosni purgarji, starodavne predprave, katere so mu podelili celjski grofje, tačasni lastniki šoštanjske graščine, pred več kot petsto leti, pozneje pa so jih potrdili vsi cesarji. Jaz sem sam videl ta na oslovski koži pisana pisma, pri katerih je visel debeli okrogli pečat.

Torej smo šli pred oskrbnikovo stanovanje. Cenc pa je poprej iz dveh deščic naredil dolge škarje, katere je položil na hišni prag, mi drugi pa smo žvižgali, tulili, na piščalke piskali in s klopotci klopotali. Oskrbnik se je zaprl v hišo in se ni upal prikazati.

Še bolj veseli so bili kmetje, ko so slišali, da ne bo več tlake in desetine. Spomladi niso hoteli hoditi na graščinsko delo, dasi jim je oskrbnik pretil, da bo pisal po vojake. Ker jim le ni dal miru in pošiljal biriče po hišah, da bi prignali ustavljajoče se kmete, so se nekega dne kmetje,

bilo jih je več kot sto, zbrali na glavnem trgu in skupaj šli do graščine. Tam bi jim graščak moral izročiti oskrbnika, da bi ga, tako so se menili med seboj, zaprli v tisto kajho in mu jih naložili petindvajset, kakor jih je on tolikokrat po biriču dal naložiti ubogim kmetom.

Vsi smo bili radovedni, kaj bo zdaj. Gospod Samonik me je poslal gledat in šel sem za kmeti. V graščini so bili menda posvarjeni in so zaprli glavna vrata. Kmetje so po njih razbijali in bi jih bili podrli, da se niso odprla in se na pragu prikazal tačasni kaplan, ki je bil tisti dan v graščinski kapelici maševal. Kaplan je nagovarjal kmete, da naj se umirijo, ker bi po posilnem početju spravili le sami sebe v nesrečo. Kmetje so le vpili, naj se jim izroči oskrbnik in se šele pomirili, ko jim je kaplan naznanil, da oskrbnika ni več tukaj in je odšel v drugi kraj. Tako se je srečno končala ta rabuka.» (19)

industrija in obrt v šoštanju do 1. svetovne vojne

Znanilec nove industrijske dobe je bil tudi hiter razvoj industrije in obrti. Prvi tovrstni podatek iz leta 1788 nam je ohranil Franc Hribernik, ki navaja, da je tega leta bilo v Šoštanju po pet krojačev in trgovcev, 4 gostilničarji in čevljarji, po dva usnjarja in rudarja, med ostalimi šoštanjskimi obrtniki pa navaja še mizarja, lončarja, krznarja, klobučarja, nogavičarja, barvarja, zidarja, urarja, kovača, sedlarja in že omenjenega ranocelnika. (19)

Zlasti zanimiva je omemba dveh rudarjev, ki nas najbrž opozarjata na zelo star rudnik svinca in cinka v Puharjih pri Šoštanju. Njegova starost sega menda celo v začetek 17. stoletja, ko je bilo rudišče v lasti grofa Tatenbacha. Po menjavi nekaj lastnikov so obrat ponovno obnovili leta 1776, ko je bil v lasti barona Adelsteina. Po njegovi smrti

EDERWERKE FRANZ WOSCHNAGG & SÖHNE
ŠOŠTANJ (Schönstein, Jugoslavien)
Gegründet 1798

Vošnjakova usnjarna na propagandnem letaku

je obrat delal naprej na stroške države kot »Blei-Silber und Galmai Untersuchungsbau zu Schonstein«. Toda preko raziskovalnih del niso prišli. Od leta 1794 so pridobivali svinčevo belico in ko je bila ruda izčrpana, je prišel ves obrat z napravami vred na dražbo. Tudi v 19. stol. je bilo več poskusov obnove obratovanja, vendar so se vsi končali z izgubami. Revne proge so bile še proti koncu preteklega stoletja ohranjene in so lahko po njih vozili. V glavnem so kopali cinkovo rudo na obeh bregovih Pake v ziljskem apnencu. Tu in tam se je na vzhodni strani Pake pojavljal srebrnosivi svinčeni sijajnik v nepravilnih večjih in manjših lečah in kepah. Po letu 1845 je bil rudnik v lasti rudarske združbe iz Zagorja. Poleg rudišča s šestimi rovi oz. jaški, so nekako v tem času tu zgradili še dve separaciji in drobilno napravo. Ta je obsegala dvajset stop, drobilni stroj in štiri tresalne mize. Leta 1854 je postal lastnik rudnika z vsemi napravami Josip Atzel z ženo in šoštanjski davkar Franc Pavlič. Leta 1855 sta imela Atzla v Šoštanju dve talilni peči za cink in dvajset stop ter sta zaposlovala kar 23 delavcev. V tem času so rudnik intenzivneje obnavljali in recimo leta 1857 proizvedli kar 7619 centov rude. Kasneje je proizvodnja močno upadala, lastniki so se hitro menjavali do leta 1874, ko je rudnik prevzel državni erar.

Država je pridobivanje svinca ustavila, zato pa so začeli zdaj pridobivati predvsem cink in zgradili tudi cinkarno na desnem bregu Pake. Vendar je država tudi že koncem 19. stol. dela ustavila in poslej razen občasnih raziskovalnih del v Puharjih niso več delali. (20)

Poleg rudarstva, ki je sredi 19. stol. že preraščalo v industrijo, je v Šoštanju vse pomembnejše postajalo tudi usnjarstvo. V 19. stol. je tu sicer delovalo več usnjarjev, zares pomembni pa sta bili le dve družini Vošnjakov–usnjarjev. Prvi Vošnjak se je v Šoštanj priselil leta 1750, za njim pa sta tu usnjarila še njegova sinova Ivan, ki je prevzel domačo delavnico v nekdanji Delopstovi hiši, sin Mihael pa je začel usnjarsko obrt leta 1788 v usnjarski delavnici pokojnega Ivana Toterja, ki je stala na mestu današnje Tovarne usnja Šoštanj. Po domače so v Šoštanju prvotni usnjarski delavnici Vošnjakov rekli »pri Vošnjaku«, nekdanja Toterjeva usnjarna pa je po imenu njenega lastnika dobila ime »pri Mihelnu«. V obeh hišah se je nato usnjarska obrt nekaj kolen prenašala na najstarejšega sina, medtem ko so mlajši ustanavljali svoje usnjarske delavnice v Laškem, Velikovcu ali pa so se udeleževali pri izdelovanju celuloze, ustanovili tovarno perila v Ljubljani, tovarno vžigalic v Rušah in še tovarno ogljikove kisline prav tam. Tudi hčere šoštanjskih Vošnjakov so se poročale z usnjarji v Velikovcu, Vitanju, Slovenski Bistrici, Velenju in Mozirju. Vošnjaki so tako po vsem slovenskem ozemlju ustvarili kar pravo usnjarsko dinastijo in njihov pomen je v Šoštanju močno narastel. Posebno pomemben je bil četrti rod Vošnjakov v Šoštanju. Mala bratranca Ivan in Franc Vošnjak sta proti koncu 19. stol. vsak svojo usnjarsko delavnico v Šoštanju povzdignila v usnjarsko industrijo. Ivan Vošnjak je sicer pri tem nekoliko zaostajal, zato pa je bil pomemben drugače. Bil je dvakrat načelnik šoštanjskega okrajnega zastopa, izvoljen je bil v deželni zbor, bil pa je tudi trdno zasidran v slovenskem političnem življenju v Šoštanju. Franc Vošnjak je imel v usnjarstvu nekaj več uspehov, vendar je bil ob koncu svojega življenja (umrl je leta 1912) že močno nemško orientiran.

Njegova sinova Hans in Franc, ki sta spočetka še sodelovala pri slovenskem Sokolu in slovenski čitalnici, pa sta se ob porokah z Nemkami povsem ponemčila in leta 1908 spravila svojega daljnega sorodnika Ivana Vošnjaka v stečaj. V svoji tovarni je ponemčena veja Vošnjakov zaposlovala leta 1897 100 delavcev, leta 1905 že 132, po stečaju slovenskega konkurenta Ivana pa kar 210 delavcev, saj sta svojemu podjetju pridružila še Ivanovo tovarno usnja. Največ delavcev je šoštanjska tovarna zaposlila leta 1914–237. (21)

Poleg obeh usnjarjev, Ivana in Franca Vošnjaka moramo v četrti generaciji šoštanjskih Vošnjakov omeniti še dr. Josipa Vošnjaka in ing. Mihaela. Oba sta bila brata Franca Vošnjaka, vendar mu nista sledila na njegovi poti narodnega odpadništva. Dr. Josip Vošnjak, (rojen leta 1837, umrl leta 1911) je bil zdravnik, vendar je bil znan predvsem kot najpomembnejši slovenski liberalni politik 70-ih in 80-ih let prejšnjega stoletja. Bil je državni in deželni poslanec, pa tudi pisec cele vrste obsežnih člankov o gospodarskih in socialnih vprašanjih, ukvarjal pa se je tudi z literaturo. Pomemben je njegov roman Pobratim, njegovih 11 dram pa ga uvršča med najpomembnejše slovenske dramatike 19. stoletja. Dr. Josip Vošnjak pa je pomemben tudi za Šoštanj, čeprav je v njem preživel le svoja mladostna leta. Tako je leta 1858 ustanovil prvo lekarno v Šoštanju. Leta 1874 je bil pobudnik za ustanovitev šoštanjske posojilnice, skupaj s svojim očetom Mihaelom in šoštanjskim notarjem Franom Rapocem. Zlasti pomembno je Vošnjakovo pisanje o Šaleški dolini v 19. stol., kjer nam ohranja izredno dragoceno kulturno–zgodovinsko gradivo o Šaleški dolini v 19. stoletju. Njegov brat Mihael (roj. 1837, umrl 1920) pa je bil eden prvih slovenskih železniških strokovnjakov, po upokojitvi pa se posvetil organiziranju slovenskega posojilništva, bil pa je tudi deželni in državni poslanec. Tudi on je večino življenja preživel izven Šoštanja, vendar ima odločilne zasluge za izgradnjo železniške proge Celje–Velenje, ki je bila dokončana leta 1891, do konca stoletja pa je bila potem podaljšana še do Dravograda. (22)

Lesna industrija, trgovine in gostilne

Poleg usnjarstva in rudarstva se je v Šoštanju v prejšnjem stoletju močnejše razvilo še žagarstvo. Za drugo polovico 19. stol. je Vošnjak zapisal, da po pevniškem grabnu »ob potoku stoje žage druga za drugo, morda 15 jih je ali še več. Leta 1850, ko še niso izvažali lesa v tuje kraje, bili sta le dve žagi in še ti nista bili preobloženi z delom«. V Šoštanju pa je bilo seveda tudi mnogo lesnih prekupčevalcev, ki so z odkupovanjem lesa hitro bogateli. Les so pošiljali daleč naokoli, tudi do Trsta, zlasti še potem, ko je bila do Šoštanja speljana železnica.

Trgovina je imela v Šoštanju dolgoletno tradicijo. To velja zlasti za sejme, ki smo jih že omenjali. V 19. stol. je bil Šoštanj daleč naokoli znan po govejem sejmu. Sejmišče je polnila zlasti pitana in plemenska živina iz Belih vod, Zavodenj, Šentvida, Raven in Skornega. Sem so prihajali tudi potujoči obrtniki, ki so obhodili vse večje sejme v bližnji in daljni okolici; lončarji iz Vojnika in Zadrečke doline, klobučar iz Braslovč, kramarji iz Mozirja, usnjarji, itn. Takole je bilo značilno sejemsko vzdušje v Šoštanju okrog leta 1870: »V šoštanjskem trgu so ob obeh straneh ceste bile postavljene lope, pokrite s plahtami in nakopičene z raznovrstno robo, katero so prodajalci glasno hvalili ter vabili kupce. Od mosta naprej do zgornjega konca trga vrstili so se kramarji in trgovci, čevljarji in krojači, ki so prodajali storjena obuvala in obleke, klobučarji in lončarji, ključavničarji in kovači, ponujajoči železno robo. V drugi vrsti pa so usnjarji kazali svoje dobro strojene kože in ako je kmet po dolgem zbiranju in premišljevanju se odločil za par podplatov, napenjal se je usnjar na vso silo, ko je z zakrivljenim nožem odrezal podplat od celega kosa, da je s tem dokazal trdnost svojega blaga. Kmetsko ljudstvo pa se je posebno opoldne gnetlo okoli lop po cesti, da ni bilo mogoče preriti se skozi gosto tolpo. Istotako živo in glasno je bilo

na živinskem sejmu, kjer je stalo po več sto repov krav, volov in konj in kjer so mešetarji kričali, da se jim je grlo posušilo in glas ohripel»

Ob sejmu pa so imeli velike koristi tudi domači trgovci in gostilničarji, ki jih je bilo v Šoštanju ves ta čas obilo. Sejmarijem so radi ponudili svoje travnike kot sejemski prostor, hkrati pa so tudi sami stočili velike količine vina in prodali precej jedi. (23) Najbolj znana in daleč naokrog sloveča trgovina je bila v prvi polovici 19. stol. last šoštanjskega trgovca Samonika. Njegova trgovina je stala na zgornjem koncu šoštanjskega trga, blago pa je Samonik sam dvakrat letno nabavljal v Gradcu in na Dunaju. Samonik je imel v zakupu tudi prvo šoštanjsko pošto, kasneje so pošto v svoje roke dobili Vošnjaki. Proti koncu 19. stoletja se je število trgovin močno povečalo. V letu 1903 nemški turistični vodnik po Šoštanju navaja kar 6 trgovin, 3 mesarije, 3 pekarije, slaščičarno in 3 trafike. V letu 1905 pa v Šoštanju poznamo trgovino z mešanim blagom Vinka Vokana, trgovino z železnino Ivana Hleba, trgovca Antona Kocuvana, ter trgovino in gostilno »Zupanc in Zago-de.« (24)

Ena najstarejših razglednic Šoštanja iz leta 1897

V začetku tega stoletja je bil v Šoštanju močno razvit tudi turizem. Že omenjeni nemški vodič po Šoštanju našteva tri hotele in 9 gostiln. Turistični ponudbi je tedaj služil tudi šoštanjski grad, kjer so gostom, predvsem iz večjih avstrijskih mest, lahko ponudili 35 postelj v 15 velikih sobah in s štirimi kuhinjami. Hotel Austria, ki je bil v lasti Frana Rajšterja, je imel 20 postelj, prav toliko tudi hotel Deutscheshaus, v hotelu Vastl (Union?) pa so imeli 12 postelj. Postelje so imeli tudi v gostilnah: Brežnik (10), v gostilni Cerovšek (6), in v gostilni Zur Taube (8). Trideset postelj je bilo še v drugih gostilnah in privatnih hišah. Poleg že omenjenih so iz leta 1905 v Šoštanju znane še gostilne Jakoba Šribarja, Franca Zagarja, Ivana Kopušarja in Mihaela Kumerja, ki je imel v svoji gostilni tudi šoštanjsko čitalnico. Razen večjega obrata kemične pralnice in barvarne, ki jo je v Šoštanju imel Jakob Volk, pa je bila tu še cela vrsta različnih manjših obrtnikov, za katere je veljalo tole: »V trgu je bilo par premožnejših hiš, večina pa je bila bolj revnih rokodelcev, ki so se mogli le s tem preživljati, da so imeli nekaj zemljišč. Kakor za druge trge veljalo je tudi za Šoštanj: kadar gredo purgarji na polje, ni nobenega kmeta doma. Torej od Šoštanjčanov bi se trgovec tačas ne mogel preživeti, kamo-li obogateti. Najboljši kupovalci so bili kmetje in kmetice iz okolice.« Tako je za čas okrog 1870 zapisal dr. Josip Vošnjak. (26)

šoštanjsko zdravstvo do leta 1918

V 19. stoletju nam je po imenu znan kirurg Jurij Srebre, ki je delal v Šoštanju v 30-ih letih prejšnjega stoletja. Ta je ostal Šoštanjčanom v najlepšem spominu, saj se je še v začetku tega stoletja pisalo, da je Srebre peš hodil iz Šoštanja celo 3 ure daleč k ubožnim bolnikom in da je ob vsem tem kot skromen kirurg delal prave čudeže. Sledil mu je kirurg Franc Nekerman, ki je leta 1855 imel opravka z epidemijo kolere v Šoštanju, ki pa jo je uspešno zajezil, tako da je

za kolero umrlo le 8 ljudi. Nekerman je bil po rodu Slovenec. Poleg njega je v Šoštanju slabo leto deloval tudi že večkrat omenjeni dr. Josip Vošnjak, ki je v Šoštanju leta 1858 ustanovil prvo lekarno. Najbolj znan šoštanjski zdravnik v tem obdobju pa je bil gotovo dr. Hans Lichtenegger, ki je prišel sem leta 1875 in je zdravil Šoštanjčane celih 54 let. Bil je sicer Nemec in je znal le slabo slovensko, vendar i je v svojem dolgoletnem službovanju v Šoštanju pridobil veliko zaupanje in najstarejši Šoštanjčani se ga spominjajo kot skrbnega, dobrega in »pravega ljudskega zdravnika«. Lichtenegger je bil tudi zdravnik tovarne usnja, železniški zdravnik, zdravnik bratovske skladnice v rudniški bolnici v Pesju, šolski zdravnik itd., hkrati pa je imel seveda tudi obsežno privatno prakso, ki je obsegala vsaj zahodni del Šaleške doline. Ordiniral je v svoji hiši v Šoštanju na današnji Ulici talcev 4.

Omembe vredno je še, da je v začetku tega stoletja v Šoštanju bila ponovno ustanovljena ubožnica. Ustanovil jo je tovarnar Franc Vošnjak leta 1910, ko je dokončal gradnjo ubožne hiše (današnja Ulica heroja Šercerja) in jo podaril trški občini Šoštanj. V njej so lahko oskrbeli 7 ubožnih zakonskih parov, vsak je dobil sobo in kuhinjo, v stavbi pa sta bili tudi dve bolniški sobi. Vošnjak je občini podaril tudi kos zemlje, ki so jo šoštanjski oskrbovanci uporabljali za vrtove. Prednost pri dodelitvi teh stanovanj, ki so bila brezplačna, so imeli seveda stari in obubožani delavci iz šoštanjske usnjarne, zlasti tisti, ki so v tovarni postali nezmožni za delo.

V času prve svetovne vojne je v prostorih slovenske šole delovala tudi začasna vojaška bolnica. Za ranjence so skrbeli vojaški zdravniki in strežniki, šoštanjske dame pa so vsak dan poskrbele za priboljšek; čaj, pecivo in dve cigareti. (27)

prebivalstvo in uprava v šoštanju

Za 19. in začetek 20. stoletja nam avstrijska uradna statistika in različna topografsko-statistična dela nudijo še vrsto drugih podatkov o Šoštanju in njegovih prebivalcih. Podatki za Šoštanj in nekaj drugih naselij v dolini, urejeni tabelarično, nam dajejo takšne slike:

NASE- LJA	1822		1869		1880		1890		1900		1919		1822-1910		Indeks
	HIŠ	PRE	HIŠ	PRE	HIŠ	PRE	HIŠ	PRE	HIŠ	PRE	HIŠ	PRE	HIŠ	PRE	
RAVNE	96	546	115	722	121	713	143	755	156	858	151	826	157	151	
TOPOL.	85	453	106	638	112	622	117	671	130	696	136	714	160	158	
ŠOŠT.	78	424	108	642	117	734	133	835	1651	096	195	1257	212	258	
VELE.	31	147	35	266	46	364	53	441	65	529	68	566	219	385	
ŠAL. DOL.	1619	6216	2127	9349	-	10183	-	10951	2582	12251	2661	12575	164	202	

Podatki v tabeli nam na prvi pogled pokažejo zanimivo sliko. Edini mestni naselji, zlasti pa Velenje po številu prebivalcev močno zaostajata za nekaterimi kmečkimi naselji. Šele proti koncu prejšnjega stoletja je Šoštanj začel po številu prebivalcev in hiš presegati npr. naselji Ravne in Topolšica, medtem ko je Velenje tudi še leta 1910 daleč zaostajalo za nekaterimi kmečkimi naselji. Zato pa seveda indeks rasti kaže, da sta se tako Šoštanj kot Velenje razvijala dosti hitreje kot ostala naselja v dolini. (28)

Sicer pa nam npr. uradni štetji prebivalstva iz leta 1900 in 1910 nudijo še naslednje podatke: v Šoštanju je tedaj deloval bančni urad, »meroiskusna postaja za sode«, notar, advokat, dve babici, orožniška postaja s štirimi orožniki, okrajna bolniška blagajna, ki jo je vodil Jakob Volk, dve posojilnici, poštni in brzojavni urad, okrajno sodišče, petrazredna ljudska šola, otroški vrtec, itd. V letu 1910 pa zasledimo naslednje spremembe: petrazredna šola je postala desetrazredna, pridružila pa se ji je tudi nemška šola, ustanovljena je bila tudi še ena nova posojilnica oz. »gospodarska pridobitna zadruga«, prav tako je delovala nemška obrtna zadruga, podružnica kmetijskega društva, odde-

lek finančne straže, Šoštanj pa je dobil tudi svojega »konjača«, ki pa še ni bil pravi živinozdravnik. Obe štetji navedena tudi podatke o številu hiš in prebivalcev v posameznih delih Šoštanja:

Del naselja	1900		1910		indeks	
	hiš	preb	hiš	preb	hiš	preb
Gorica	12	56	28	195	233	348
Metleče	4	22	8	49	—	—
Trg	140	972	150	973	107	100
Grad	3	12	3	12	—	—
Zahaja	6	34	6	28	—	—

Očitno je torej, da so v tem obdobju največ gradili novih hiš na Goricah, medtem ko je bilo v trgu zgrajeno le deset novih hiš, število prebivalcev pa se sploh ni povečalo.

šolsko in kulturno ter politično življenje

Prvo kulturno žarišče Šoštanja v preteklem stoletju je bila gotovo šola. Ustanovljena je bila že v 18. stoletju, pomembnejše pa je vplivala šele v času učiteljevanja Petra Musija (1822–1870). Peter Musi je bil t.i. »musterlehrer« – vzorni učitelj in je bil eden najzgodnejših slovenskih piscev različnih pedagoških tekstov. Leta 1832 je izdal za nedeljske šole priročnik »navod za mladost nedeljskih šol«, ki je doživel več izdaj. Leta 1844 je ustanovil prvo šolsko hranilnico na Slovenskem, nekaj kasneje pa je začel sodelovati v

*Slomškovih Drobtinica*h, v Šolskem prijatlu, kamor je pošiljal zanimive dopise iz Šoštanja. Iz enega iz njegovih dopisov v letu 1854 izvemo, da so tedaj »15. velikega srpanja našo bukvarnico otvorili (knjižnico—op. H.J.) Nabralo se je do sedaj 80 raznih delov, ki 174 zvezkov obsežejo. Razdajalo se je v čitanje 145 zvezkov. Najbolj sega po drobtinica^h, življenji svetnikov in novicah. Najgorljivejši bravci so se skazali: Martin Melanšek, Jakob Kešpank, kmetovavca in Mica Lah v službi pri gospodu fajmoštru. Nadjam se, da nam zima dokaj čitavcev bo priklonila, temveč ker nobenega plačila, tud nobene priloge za knjige ne terjamo od bravcov.« (30) V prejšnjem stoletju je šoštanjska šola organizirala tudi kmetijsko obrtni tečaj, v začetku stoletja pa tudi obrtno nadaljevalno šolo.

Proti koncu 19. stol. je šoštanjska kultura odločilno povezana s slovenskim političnim gibanjem. Omenili smo že telovadno in kulturno društvo Sokol, poleg tega pa je v Šoštanju delovala tudi Šaleška čitalnica. Ta je imela svoje prireditve običajno v hotelu Austria in so se imenovale kar »veselice z gledališko igro in koncertom«. Podatke o takih prireditvah imamo iz leta 1897, 1903 in 1905. Pri teh prireditvah je pogosto »svirala tudi slavno znana šoštanjska godba«. Leta 1906 je Šaleška čitalnica sprejela tudi pravila prve »ljudske knjižnice« v dolini. Kasnejših podatkov o delovanju te knjižnice nimamo. (31)

Politično življenje v Šoštanju je na prelomu stoletja obvladovalo predvsem nasprotje med Slovenci in Nemci oz. nemškutarji. V začetku tega stoletja so se Slovenci še precej dobro držali in skupaj z drugimi sodnimi okraji so si dvakrat izvolili slovenskega liberalnega kandidata iz Šoštanja, Ivana Vošnjaka (leta 1896 in 1902). Od leta 1897 je Ivan Vošnjak bil tudi načelnik okrajnega zastopa. Po njegovem propadu, leta 1908 je slovensko narodno gibanje v Šoštanju doživelo hud poraz. Še leta 1900 se je v Šoštanju le 16 % prebivalcev štelo med nemško govoreče. Pri štetju v letu 1910 pa je bilo teh že 874 ali več kot 69 %. Vzrok za

Glavna

predsedništvo - Jugoslovenskega kluba *

Društvo

Občinski odbor občine "Občina Šoštanj" se
v skladu s svojimi sklepi z dne 25. novembra 1917 anglaša v
zavedanju pridružitve izjavi vseh slovenskih strank za
drivenopravno deklaracijo z dne 30. maja leta 1917. Izraža
zavzelo vsem voditeljem slovenskega naroda, ki delujejo v
provinci in arede jugoslovenske bodočnosti, zlasti pa na-
menoma delujočemu predsedniku dr. K r o s t u za nje-
gov neustrahovani nastop za naše pravice. Izraža Jugoslovan-
skemu klubu iskreno zaupanje nad pravnimi in gosposki
jugoslovenske misli dr. T. K r o s t a in izraža najrdnejšo
da zahvala papežu B e n e d i k t u XV. in cesarju
K a r l u I. za neumorno prizadevanje, da bi kmalu zavla-
dal nad narodi tako vroče zaželjeni mir. Jugoslovenski
klub pa prosi "Neustrahovani in brezstrahni pravi odpu-
stitev, pravice naprej do našega svetlega cilja."

Občina Občina Šoštanj, dne 25. XI. 1917.

A. Zermol
Zapisa

Prva stran izjave s ka-
tero občina Okolica
Šoštanj podpira maj-
niško izjavo 25. 11.
1917

tako močan porast nemštva v Šoštanju lahko pripišemo po-
lomu slovenske usnjarne Ivana Vošnjaka in šoštanjske po-
sojilnice leta 1908. Zelo ognjevito in ostro pa je proti Slo-
vencem tedaj nastopal solastnik nemške tovarne usnja,
Hans Woschnagg, ki je ravno v tistih letih postal tudi šoš-
tanjski župan in bil izvoljen za deželnega poslanca v Grad-
cu. Ve se celo, da je Hans šoštanjčanom grozil, da bo
oštevilčil glasovnice in na ta način točno izvedel, kako je
kdo glasoval. Rezultati takega političnega pritiska, ki ga je
Hans Woschnagg podkrepil tudi z gospodarskim pritiskom,
se seveda odražajo tudi v štetju prebivalstva leta 1910. Po-
leg slovenskih liberalcev in klerikalcev (ti v tem času še
niso imeli večjega vpliva) ter nemških nacionalcev pa je
koncem prejšnjega stoletja v Šoštanju nastala še ena po-
litična organizacija. To je bila šoštanjska okrajna organi-
zacija Jugoslovanske socialdemokratske stranke, torej prva
organizirana stranka delavskega razreda, ki se prvič omenja
leta 1896. Podatki o aktivnosti te delavske stranke, v kate-
ro so bili vključeni predvsem šoštanjski usnjarski delavci,

so spet iz leta 1898. Tedaj sta bila načrtovana dva stran-
kina shoda v Šoštanju; izvršen je bil le eden, drugi je bil
prepovedan. Za leto 1899 pa imamo poročilo o socialde-
mokratskem shodu v Šoštanju, ki mu je predsedoval neki
Šavcer, zapisnikar je bil Breznik, govoril pa je znani so-
cialdemokrat Marn iz Velenja. Ta je pojasnjeval strankine
zahteve po obrtniških razsodiščih ter govoril o političnih
razmerah. Za njim je govoril tudi kmet (verjetno iz okolice
Šoštanja) Breznik, ki je predvsem udrihal čez klerikalce, ki
»ljudstvo v temoti zadržujejo« in ga pustijo stradati. Na
shodu so se dogovorili še za več drugih srečanj v Šoštanju
in okolici. Marca 1889 je tak shod tudi v resnici bil, in se
ga je udeležil tudi Etbin Kristan, takrat najbolj znan slo-
venski socialdemokrat, ki je govoril o trenutnem političnem
in socialnem položaju delavcev. (32)

šoštanj med obema vojnama

Primerjava uradnega števila prebivalstva iz leta 1931 s šte-
tjem iz leta 1910 nam pokaže, da je Šoštanj v teh dveh
desetletjih doživel precejšen razvoj. Kljub temu, da je šte-
vilo prebivalcev v času prve svetovne vojne nekoliko upadlo,
je Šoštanj leta 1931 štel že 1735 prebivalcev, kar je za ce-
lih 58 % več kot leta 1910. V tem času so v Šoštanju zgra-
dili tudi 24 novih poslopij. Izmed naselij v dolini je inten-
zivnejšo rast doživljalo samo še Velenje, kar pa je bilo po-
vezano s hitrim razvojem premogovništva. Najvažnejša
šoštanjska industrija je še vedno bilo usnjarstvo. Tovarno
so v tem času modernizirali, surovine pa so kupovali po vsej
državi, nekaj kož so uvažali celo iz Južne Amerike, Indije
in Avstralije. V 30-ih letih so v tovarni porabili tudi po
100.000 kosov govejih kož, 30.000 kosov telečjih kož in iz
njih izdelovali vse vrste gornjega in spodnjega usnja, sedlar-
skega in galanterijskega usnja. Podjetje je imelo svoja skladišča tudi v Beogradu, zastopstva pa v skoraj večini evrops-
kih držav. V tem času so v tovarni usnja, ki je bila še vedno v

lasti Woschnaggov, imeli zaposlenih 19 uradnikov, 274 delavcev in 34 delavk, skupaj torej 327 ljudi. Tovarna je bila še vedno med največjimi v Jugoslaviji in največja v Sloveniji. Znana pa je bila predvsem po prvovrstnem likancu, ki so ga izvažali v Nemčijo, Avstrijo, Madžarsko in drugam. (33)

Poleg usnjarstva je bila močno razvita lesno–predelovalna industrija. Parne žage sta imela v Šoštanju Zalar Matko in tvrdka Hauke in Stroinigg. Poslednja je bila registrirana za izdelavo lesene embalaže, sodčkov za cement in prstene barve, nekaj časa pa je v okviru firme delovala tudi tovarna sodov. V okviru lesno–predelovalne industrije moramo omeniti tudi tovarno za izdelovanje lesne volne. Še vedno je delovala tudi tovarna kanditov in hranil, ki jo je posedoval Rajšter Josip, Volk Jakob pa je imel barvarno in kemično čistilnico. Poleg tega je v Šoštanju delovala še cela vrsta manjših obrtnikov. Med njimi je bilo 8 krojačev, 14 čevljarjev, 2 klobučarja, po 2 zidarska mojstra in urarja, 4 mizarji, 2 ključavničarja, 3 kolarji, 4 kovači, 3 sedlarji, 4 mesarji, 3 peki, mlinar, prevoznik, mehanik, klepar itn. Gostilničarjev in trgovcev je bilo seveda zdaj še več kot pred prvo svetovno vojno. Tako so v Šoštanju v 30-ih letih našli: 15 gostilničarjev, 14 trgovcev in 3 branjevce. Kar 6 je bilo lesnih trgovcev. (34)

šoštanjsko politično in kulturno življenje med obema vojnama

Po letu 1918 je večina slovenskih kulturnih društev, ki so v Šoštanju delovala že prej, nadaljevalo z dejavnostjo. Že januarja 1919 je šoštanjski Sokol imel svoj prvi občni zbor v novi državi. Starosta Sokola je ostal učitelj Ivan Koropec, podstarosta pa Jakob Volk, načelnik pa je bil Ivan Lukman. K šoštanjskemu Sokolu je tedaj spadal še škalski

odsek (jedro kasnejšega velenjskega Sokola), ki ga je vodil Anton Kurnik, računovodja velenjskega premogovnika. Po-
leg tega je že v letu 1919 v Šoštanju spet delovala ljudska
knjižnica in čitalnica. Že istega leta je Sokol spet začel
akcijo za izgraditev sokolskega doma, ki jim ga je s po-
močjo mestne občine Šoštanj do leta 1923 uspelo dokonča-
ti. Po letu 1922, ko je v Šoštanj za kaplana prišel Pavel
Gril (kasneje šoštanjski župnik), se je močnejše razvilo tudi
klerikalno gibanje. Takoj po svojem prihodu je omenjeni
kaplan ustanovil katoliško prosvetno društvo Orel, dekliš-
ko zvezo, Marijino družbo deklet in začel organizirati raz-
lične prireditve. Leta 1924 je Gril začel z izgradnjo kato-
liškega prosvetnega doma, ki je stal nekdam poleg danes že
porušene cerkve Sv. Mihaela. Dom je bil otvorjen pod ime-
nom »Slomškov dom« 8. 8. 1928.

Nemškutarjev po koncu prve svetovne vojne v Šoštanju se-
veda ni bilo več toliko kot so jih npr. leta 1910 našeli pri
uradnem avstrijskem štetju prebivalstva. Vendar je leta
1921 celjska Nova doba še pisala, da npr. gostilničar Vik-
tor Hauke noče odstraniti velikih Začetnic D.H. (Deutsches
Haus) nad vhodom v svojo gostilno. To je utemeljeval s
tem, da naj bi to odslej pomenilo »Društvena hiša«. Na hi-
ši pa je Hauke še vedno imel narisane belozeleni štajerski
znak. V začetku 30-ih let po prihodu Hitlerja na oblast v
Nemčiji, se je šoštanjsko nemškutarstvo ponovno okrepilo.
Šoštanj je postal najmočnejša postojanka nemškega kultur-
bunda v Šaleški dolini, zlasti močne pa so bile postojanke
kultur-bunda v tovarni usnja Šoštanj, pri tvrdki Hauke in
Stroinigg. Delavsko gibanje, ki je v Šoštanju nastalo že ko-
nec 19. stoletja, je v prvih povojnih letih bilo posebno uspeš-
no. Komunistov v tem času sicer praktično ni bilo, zato pa je
v Šoštanju delovala močna socialistična stranka, ki je ime-
la v občinskem odboru tudi do 40 % odbornikov. V tovarni
usnja je ta stranka organizirala tudi strokovno organiza-
cijo, ki je imela tudi nekaj uspehov v mezdnem gibanju.
Leta 1920 so stavkali tudi delavci lesnega podjetja Hauke
in Stroinigg.

V začetku 30-ih let pa je v Šoštanju nastala tudi močna ilegalna partijska celica. Ta je po prihodu Martina Menceja v Šoštanj močno okrepila svojo dejavnost in kmalu prodrla v mnoga kulturna in prosvetna društva v Šoštanju. Močne postojanke so šoštanjski komunisti sredi 30-ih let imeli v kulturnih društvih Svoboda, kasneje Vzajemnost, v delavsko prosvetnem društvu Ivan Cankar, šoštanjskem Sokolu, Društvu kmečkih fantov in deklet, itd. Komunisti so do začetka druge svetovne vojne organizirali vrsto uspešnih napisnih in trosilnih akcij, reagirali na praktično vsak korak starojugoslovanskih oblasti in si med šoštanjskim prebivalstvom pridobili mnogo simpatizerjev. Zlasti ostro so šoštanjski komunisti nastopali proti dejavnosti domačih kultur-bundovcev. Ena najuspešnejših akcij šoštanjskih komunistov je bila organizacija stavke v tovarni usnja leta 1935. Stavka se je končala dovolj uspešno s povečanjem delavskih mezd in z obljubo lastnika tovarne, da ne bo izvajal nobenih represalij proti organizatorjem stavke. V začetku leta 1936 je Woschnagg to svojo obljubo obšel, tako da je za nekaj dni ustavil delo v tovarni in odpustil vse delavce. Nato je delavce postopoma sprejemal nazaj na delo, razen seveda tistih, ki so imeli v stavki vidnejšo vlogo. Poleg že omenjenega Martina Menceja, ki je bil do svojega odhoda iz Šoštanja sekretar mestnega komiteja Komunistične partije v Šoštanju, so bili najvidnejši komunisti v Šoštanju še: Božo Mravljak, Rudi Koren, Drago Mlakar, Ivan Röck – Biba, Janko in Olga Vrabič, Natek Anton, Hilda Novak, Pirečnik Ivan, itd. Šoštanjski komunisti pa so v veliki meri uspeli mobilizirati tudi mladino, ki je delovala v prej omenjenih kulturnih društvih. Med njimi je poleg Karla, Milana in Slavka Šolna, Valterja Muhovca, Maksa Medveda, Franca Hliša, itd., izstopal Karel Destovnik, ki se je že tedaj uveljavljal kot uspešen socialno-kritičen pesnik.

opombe:

1. J. Vošnjak: *Spomini. Ljubljana 1905/6. I. knj.*, str. 1–2;
2. *Arheološka najdišča Slovenije, Ljubljana 1977*, str. 271;
3. I. Stopar: *Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na slovenskem Štajerskem. Ljubljana 1977*, str. 31–32; I. Stopar: *Gradovi, graščine in dvorci na slovenskem Štajerskem. Ljubljana 1982*, str. 506–08;
4. J. Curk: *O urbanih gradbenih zasnovah trgov in mest v Posavinju. Celjski zbornik 1965*, str. 248–49;
5. I. Stopar: *Kulturna dediščina Šaleške doline. Hotenje je postalo stvarnost, Velenje 1971*;
6. J. Curk: n.d., str. 249; F. Hribernik: *Zgodovina Šoštanja. Tipkopis v Muzeju Velenje*, str. 9–10; F. Kovačič: *Gradivo za krajevne kronike – Šoštanj. Časopis za zgodovino in narodopisje, leto X, Maribor 1913*, str. 43 – 47;
7. F. Kovačič: n. d.; F. Hribernik: n. d., str. 9–12;
8. *Krajevni leksikon dravske banovine, Ljubljana 1937*, str. 554; F. Hribernik: n.d., str. 8;
9. B. Grafenauer: *Kmečki upori na Slovenskem, Ljubljana 1962*, str. 295; J. Koropec: *Mi smo tu, Maribor 1985*, str. 64;
10. F. Hribernik: *Mesto Šoštanj. Celje 1932*, str. 56–61 in 64–66;
11. J. Koropec: n.d., str. 135–36, 142–43, 154 in 190; F. Hribernik: *Mesto Šoštanj...*, str. 14–15;
12. F. Kovačič: *Zgodovina lavantinske škofije, Maribor 1928*, str. 252; F. Hribernik: *Mesto Šoštanj...*, str. 50–51;
13. J. Gruden: *Zgodovina slovenskega naroda, Celovec 1910*, str. 237; Ignaz Orožn: *Das Dekanat Schallthal, Graz 1884*, str. 34–36; Janko Orožen: *Zgodovina Celja in okolice. I. Knjiga, Celje 1971*, str. 594;
14. F. Hribernik: *Zgodovina Šoštanja...*, str. 29–30; J. Kulišer: *Splošna gospodarska zgodovina. I. knjiga, Ljubljana 1959*, str. 22–23; Josip Mal: *Stara Ljubljana in njeni ljudje. Ljubljana 1957*, str. 74; J. Mal: *Zgodovina slovenskega naroda, Ljubljana 1928*, str. 439; Peter Borisov: *Pregled zgodovine medicinske miselnosti in odkritij, Ljubljana 1980*, str. 211;
15. Glej op. 15;
16. I. Orožn: n.d., str. 391–397; F. Hribernik: *Zgodovina Šoštanja...*, str. 21;
17. Janko Orožen: *Zgodovina Celja in okolice, Celje 1971*, str. 565;
18. J. Vošnjak: *Spomini...*, str. 24, J. Vošnjak: *Pot navzgor – navzdol, Celovec, 1909*, str. 104 in 107;
19. f. Hribernik: *Zgodovina Šoštanja...*, str. 21;
20. F. Mohorič: *Problemi in dosežki rudarjenja na Slovenskem. I. knjiga, Maribor 1978*, str. 182–83;
21. F. Rozman: *Socialistično delavsko gibanje na Slovenskem Štajerskem, Ljubljana 1979*, str. 26; J. Hudales: *Vošnjaki in Šaleška dolina. Tipkopis v Muzeju Velenje*;

22. J. Hudales: *Dr. Josip Vošnjak. Spominski zapis. Tipkopis v Muzeju Velenje*, str. 42–52;
23. J. Vošnjak: *Ti očeta do praga, sin tebe čez prag. Koledar Mohorjeve družbe, Celovec 1890*, str. 42; *A. Sore: Razvoj in upadanje sejmov na širšem celjskem območju. Časopis za zgodovino in narodopisje, leto XII n.v., zv. 1, Maribor 1976*, str. 159;
24. J. Vošnjak: *Pot navzgor...*, str. 103; *Trgovski in obrtniški kažipot po Slovenskem Štajerskem. Celje 1905*, str. 361; *Domovina, leto XVI, št. 16, Celje 7. 2. 1906*, str. 6; *Führer durch Schönstein. Šoštanj 1903*, str. 4;
25. op. 24; *Kažipot skozi Šoštanj. Izdalo Olepševalno društvo Šoštanj 1903*;
26. J. Vošnjak: *Pot navzgor...*, str. 103;
27. *Terenski zapisi: Cilka Trobej, Šoštanj 1984*;
28. C. Schmutz: *Historisch Topografisches Lexikon von Steyermark. III. bd., Graz 1822*, str. 509; *Orts – Repertorium des Hertzogthumes Steiermark. Graz 1872*, str. 130; *Special Orts–Repertorien der in Oesterreichischen Reichsrathe vertretenen Koenigreiche und Laender. IV. bd., Wien 1883*, str. 257; *Gemeinden und Ortschaften – Verzeichniss des Hertzogthums Steiermark, Graz 1900*, str. 123, *Specialni krajevni repertorij za Štajersko. IV. zv., Dunaj 1918*;
29. *Gemeinden und Ortschaften – Verzeichniss des Hertzogthums Steiermark, Graz 1900*, str. 123, *Specialni krajevni repertorij za Štajersko. IV. zv., Dunaj 1918*;
30. *Šolsko hranilništvo na Slovenskem. Ljubljana 1977*, str. 4; *Šolski pri-jatl. III. tečaj, Celovec 1854*, str. 16; *G. Stres: Oris zgodovine strokovnega šolstva v Šaleški dolini. 20 let dela in učenja v RŠC, Velenje 1979*, str. 53;
31. *Domovina, Celje 15.3.1904*, str. 6; *Domovina, Celje 21. 7. 1905*, str. 4; *Domovina, Celje 7. 2. 1906*, str. 5;
32. *F. Rozman: n.d.*, str. 26, 107 in 132; *V. Melik: Volitve na Slovenskem, Ljubljana 19..*, str. ;
33. *Zbornik industrije in večjih obrti dravske banovine, Ljubljana 1939*; *F. Hribnik: Zgodovina Šoštanja...*, str. 32; *V. Kojc: 185 let Tovarne usnja Šoštanj. Šoštanj 1973*, str. 4–5;
34. *Kažipot...*, *Šoštanj 1903*; *Führer durch...*, *Šoštanj 1903*;